

Társadalmi érdek — lélektani divatok

Gondolatok a könyvtárban

Nehéz eldönteni, hogy megtartásra vagy változtatásra törekszünk-e inkább, hogy emberi lényegünk az állandóság vagy a változtatás jegyében virul-e ki hamarabb. Nyilván mindkettőre szükségünk van, s mindkettőt „műveljük“ is. Egyszerre vagyunk kulturális örökségünk féltékeny őrizői és bizonygatói, de minduntalan igyekszünk továbblépni is. Fejlesztve megőrizni azt, amiből felépültünk, ami kedves nekünk.

Folyton változó és a múltat makacsul idéző mivoltunk tükröződik a mai lélektan vizsgálódásaiban is, az emberiségnek ebben az egyre divatosabb foglalatosságában. Örvedetes, de természetes is ez a divat, hiszen az emberiség egyre közvetlenebbül szemléletgi általa önmagát. Erre az önszemléletre, mérlegetésre pedig szükség van, mert ezzel tudjuk felmérni azt a hatalmas tartalékot, amelynek okos kiaknázásával lehetünk csak úrrá gondjainkon. Gondjainkat pedig a mai lét gyarapodó bonyodalmai és természeti kinceink fogyatkozása egyaránt szaporítják. Pillanatnyilag csak az emberi értelemre gondolok mint óriási tartalékra, kiragadva őt egy röpke eszmefuttatás idejére az emberi személyiség még gazdagabb, de még határozatlanabb vagy legalábbis meghatározatlan egészéből — ha a meghatározottságot mint tudományos fogalmat használjuk. A lélektan fogalmai túl közeli, mondhatnám testközeliek mindannyiunk számára, a velük való objektív, módszeres munkálkodás pedig túl fiatal ahhoz, hogysem a meghatározások egyértelműek és általánosan elfogadottak lehetnének. Nem is azok. Vállalni kell tehát, hogy a szavak értelme lélektani iskolák és korok szerint más és más; a köznapiban ember számára azonban legtöbbjük vagy legalábbis a legfontosabbak jól érthetők, hiszen éppen az emberiség közös kulturális tevékenysége csiszolta őket mindennapi eszközeinkké. Fogadjuk el tehát egyszerűen, hogy van sajátos emberi értelem, és villogtassuk egy kicsit magunk előtt ennek az értelemnek a tükörképét, ahogy az a múltból a jelen felé közeledve változik, sőt reméljük: tisztul.

A múltban főként pedagógusok és kiemelkedő közéleti emberek foglalkoztak az értelem nevelésével, fejlesztésével. Hagyományos cél az általános műveltség volt, a minél több tudás megszerzése, felhalmozása. Bár a „kiművelt emberfő“ legnagyobb gondolkodóink számára sosem vált a pusztán ismeretek tárházává, a műveltség mégis elsősorban minél átfogóbb tudásanyagot, minél több információt jelentett. Ennek megfelelően a régi iskola is elsősorban oktatót, kész ismereteket közölt. Az ismeretek alkalmazása csak „a gyermek századában“, a huszadik században vált a cselekedtetve nevelés központi kérdésévé. Új helyzetekhez való alkalmazkodás, a szerzett tudás alkalmazása, az intelligencia fogalmának boncolgatása párhuzamosan halad az értelmi képességek mérésére kidolgozott módszerek finomodásával. Bár az intelligencia meghatározásában máig sem tudtak egyetérteni a világ pszichológusai, annak gyakorlati mérése s főként a mérési eredmények alapján történő válogatás mindennapjaink kétségtelen gyakorlata lett. Egyre kevésbé csak a szerzett tudás alapján való utólagos minősítés, mindinkább a várható értelmi tevékenység előzetes felmérése dönt jövőendő sorsok felett — elvben legalábbis. Általános és speciális értelmi képességeket mérő tesztek nyitnak meg vagy zárnak be iskolakapukat, juttatnak foglalkozáshoz és teremtenek intézeti státusokat.

Az intelligenciatesztek körüli viták dagályát csak a mérések gyakorlata nötte túl. A század elején Binet túltette magát az intelligencia a priori definíciójának hiányán, s a gyakorlatban jól bevált módszert dolgozott ki az értelmi szint mérésére. A tesztek kidolgozói és alkalmazói azóta versenyezve fejlesztik módszerüket, s közben az elméleti kutatók is tökéletesedő kísérleti módszerekkel jutnak egyre újabb megállapításokhoz és mind pontosabb meghatározásokhoz.

A William Stern bevezette intelligenciahányados ma már kulcsfogalom az ember értelmi képességének számbavételénél, s az egész világon általánosan használ-

ják. Néha átszámítják különböző skálákra, értelmezését kiegészítik a vizsgált egyed környezetére vonatkozó adatokkal, de mellőzni már aligha lehet. Lehet azonban egyre korszerűbb tesztekkel végezni a mérést, s ezt teszik szerte a világon. A teszt módszer egyik legnépszerűbb változatát D. Wechsler dolgozta ki 1939-ben, s azóta több változatát alkalmazzák; az alkalmazás módjait nemcsak időben, hanem különböző országok sajátos adottságai szerint is eltérőek (lásd Kun Miklós—Szegedi Márton: *Az intelligencia mérése*. Bp., 1972).

Az elméleti viták és a gyakorlati (főként szelekciós) alkalmazások legforróbb pontja az intelligencia örökletességének a kérdése. Ma már nem vitatható, hogy öröklés és környezethatás együttesen alakítják az értelmet, de annál élesebb vita folyik az arányokról, arról, hogy milyen mértékű a kétségkívül létező örökletes tényező. A rendkívül sokféle, szellemesnél szellemesebb kísérlet és az ikerkutatás (különösen az árván maradt és külön környezetben nevelkedő egypetéjű ikrek esetéinek tanulmányozása) heves tudományos viták látványos tárgya lett már évek óta. Sajátságos, hogy éppen a kísérleti tények objektív bizonyító erejét igyekeznek kihasználni azok is, akik akár faji, akár társadalmi előítéleteket szeretnének tudományosan megalapozni. Gondosan kiválasztott vagy inkább manipulált tényekkel próbálják alátámasztani az örökletesség kizárólagos szerepét, a társadalmi meghatározottság bizonyítékait pedig rendszerint eleve tendenciózusan feltett kérdések alapján kísérelik megválaszolni. Ez az igyekezet egészen odáig fajult, hogy például Sir Cyril Burt, a nagyteknélyű angol tudós tudományos adatok „költésére” vete-medett. Az örökletes faktor „túlsúlyának” kimutatására olyan ikerkutatások jegyzőkönyveire hivatkozott, melyek egyáltalán nem léteztek. A nagytudású szakteknély állításai nagyjából megfelelték az általa ügyesen beállított eleve-elvárásoknak, de éppen a bizonyításra felhívott adatok voltak túl pontosak, „túl szépek”, s így gyanút keltettek. A gyanú csak halála után igazolódott be, s így egy tekintélyes életmű a maga teljes súlyával hosszú ideig befolyásolta például az angol iskola felvételi rendszerét. „A század botránya” egyfelől bizonyítja, hogy még mindig mekkora érvnek számít a pusztá tekintély, másfelől arra figyelmeztet: a lélektannak általánosság, mindenki kincsévé kell válnia, hogy igazságaival ne lehessen visszaélni.

Ma már egyre általánosabban elfogadott az az álláspont, amelyet Donald O. Hebb kanadai pszichológus így fogalmazott meg: „a tények azt sugallják, hogy a gyermek az értelmi fejlődés bizonyos képességével vagy lehetőségével születik, ahhoz azonban, hogy ez a lehetőség megvalósuljon, serkentő környezetre van szükség. Az a határ, ameddig bizonyos gyermekek intelligenciája fejlődhet, lehet nagyon alacsony is, ilyenkor semmilyen környezet nem képes magas IQ produkálására. Ekkor az öröklés szab korlátot a fejlődésnek. De lehetséges, hogy a gyermek kedvezőbb agyat örökölt, amely képes egy magas IQ kifejlesztésére, gyenge környezeti feltételek mellett IQ-ja mégis alacsony marad — ugyanúgy, mint a gyengébb aggyal született gyermeké [...] mindkét változó 100%-os jelentőségű; nem összeadódnak, hanem összeszorozódnak. Az a kérdés tehát, hogy mennyivel járul hozzá az öröklés az emberi intelligenciához, ugyanolyan, mintha azt kérdeznék, hogy mennyivel járul hozzá egy négyzet területéhez a szélessége és a hosszúsága. Önmagában egyik sem járul hozzá semmivel.” (*A pszichológia alapkérdései*. Bp., 1975. 188.)

A kérdés tisztázására javasolja, hogy tegyünk különbséget A intelligencia és B intelligencia között. Az első a velünk született lehetőségekre vonatkozik, míg a második az élet folyamán ténylegesen kibontakozó értelmi képességek szintje, vagyis az, amit a különböző életkorokban mérni tudunk. Tehát a B intelligencia mércéje az egyén mindenkori IQ-ja, mely a gyermekkorban gyorsabban változik, mint a felnőttkorban, amikor viszonylag állandó, majd lassan csökken.

Anélkül, hogy a szakemberekre tartozó vitát (az intelligencia reális mérése, érvényességére, állandóságára vonatkozóan) akár csak vázolni is megpróbálnánk, annyit szeretnénk mégis kiemelni, hogy ha valaki magas A intelligenciával születik, és ezt serkentő környezetben fejleszthette ki, jó B intelligenciaszintet ér el, míg ha valaki ugyanolyan jó adottságokkal rossz körülmények közt nevelkedik, tényleges intelligenciája alacsony szinten marad, s a hátrány lényeges csökkentésére a továbbiakban alig nyílik mód. Elérkeztünk tehát az egyéni fejlődés szoros társadalmi kötöttségéhez. Ha gazdag lelki tapasztalatainkat akarjuk kiaknázni, akkor elsősorban nevelésüknek kell jónak lennie. Ezért a nevelés összetársadalmi kérdés.

Éppen ez a *mindnyájunkra* háruló felelősség kap hangsúlyt a nevelés legújabb eszményeinek divatjában. Mindenekelőtt a kreativitás nevelésére gondolok.

Amint láttuk, ma már az egyszerű tudás nem elég — alkalmazásához intelligenciára van szükség. Századunk embere azonban olyan feladatokkal találkozott, melyek látszólag meghaladják az erejét. Hogy a lehetetlen felett úrrá legyen: alkotóvá kell lennie. Olyasmihé kell értenie, amit nem tanult vagy legalábbis nem tanult meg — újat kell teremtenie ott, ahol minden eddigi tudás csődöt mondott.

Nyilván a kor ezen szükségletei diktálják a világ minden táján újra és újra napirendre tűzött tanügyi reformokat, amelyek most már nemcsak a gyermekek és ifjak korosztályát érintik, hanem kiterjednek a felnőttoktatásra; széles körű népművelést, a permanens nevelés mindenféle formáját igyekeznek elősegíteni. Minduntalan módosítjuk nevelési-oktatási rendszerünk szervezetét és módszereit. Mégis miért jutunk olyan nehezen előre? Egyik magyarázat erre az emberi értelem szervevének, az agynak s a működésébe belejáró egész idegrendszernek a hallatlan bonyolultsága, különösen ha figyelembe vesszük, hogy ez a működés nem választható el általában a környezettől — elsősorban a társadalmi környezettől, mellyel kölcsönhatásban mintegy menet közben módosul, illetve csakis így alakul, létezik.

Korszerű nevelés éppen ezért nem képzelhető el az ember tudományos önismerete és, ha ez még tökéletlen, legalább önvizsgálata nélkül. Meg is van az erre való törekvés, hiszen az agy kutatását ma rendkívül népszerű. Pavlov módszere nyugaton is valóságos reneszánszát éli. Az önismeret eredményei azonban igen hosszú távlatban és nagyon áttételesen érvényesülnek, hiszen az élet közben megy tovább. Freudnak, Thorndikének, Pavlovnak, a századforduló és a századelő úttörőinek eljárásai ma már klasszikusnak mondhatók, s ezekhez korszerű kémiai és biológiai módszerek társulnak. Alapkutatások folynak a különböző idegi-lelki folyamatok anyagi alapjának, a kémiai hordozóknak a felderítésére. A gramm trilliomod részeinek kimutatása, mérése, több tízezer részecske közül egynek a kiszűrése, amit a nagy tökélyre jutott analitikus módszerek és rendkívül finom műszerek tesznek lehetővé. De mindez csak az anyagi hordozó, melyben sok milliárdnyi sejt sajátos működésének egybekapcsolódását bonyolult visszacsatolások egész hurokrendszerre, hálózata ellenőrzi. És ez még mindig csak maga a működő szerv, mely azzal a környezettel kölcsönhatásban alakul, melyben a legfontosabb alakító tényező ismét az ember. A másik ember, aki önmaga is kisebb-nagyobb szociális csoportokba szerveződve kapcsolódik egy folyton alakuló társadalomba. A lélektan éppen ezeknek a hallatlanul bonyolult viszonyoknak a szubjektív vetületét vizsgálja. Igénybe vesszük-e eléggé a segítségét?

A kérdés bonyolultsága és égető sürgettsége a legigényesebb tudományos módszereknek a legközvetlenebb valóságra irányítását igényli. Ez éppen a mai pszichológia lényege. A román szakirodalom egy valóságos kis gyöngyszemet mondhat magáénak, amit éppen ez a kettős törekvés termelt ki. N. Golu és A. Dicu *Introducere în psihologie* című kis könyve nemcsak egyszerűen az általános lélektanban, hanem a legmodernebb törekvésekben is eligazít. A szerzőpár a kibernetika és rendszerelmélet modern eszköztárának felhasználásával igyekszik eleget tenni a vállalt feladatnak. A magyar fordításban 1974-ben megjelent műből idézzük: „Az emberi szubjektivitás figyelembevétele és racionalizálása minden olyan helyzetben elengedhetetlenül fontos, mely az ember létét feltételezi. A társadalmi tevékenység területéhez tartozó feladatok bonyolultabbá és nehezebbé válása ezt a követelményt még sürgetőbbé teszi. A pszichológia azon tudományok egyike, amelyek elősegítik az optimális megoldást.“ (272.) Tehát ismét csak tanulni, de úgy, hogy a tanulást ne csak a mennyiségi tények, az információ és az egyszerű válaszreakció felhalmozásának és tárolásának tekintsük, hanem folyamatnak, melynek során „bekövetkezik az a helyzet, amikor nemcsak a fejlődés függ a tanulástól, az információelsajátítás gyorsaságától és terjedelmétől, hanem a tanulás is a fejlődéstől: az előzetesen elsajátítottak szilárdságától és interiorizáltsági fokától. Azok a minőségi ugrások, amelyek a személyiség dinamikájában a tanulás révén szerzett pszichikai fejlődési következmények felhalmozódása következtében jönnek létre, a tanulás folyamatában közvetítő szerepet betöltő belső feltételekké válnak. Minél magasabb szintű a belső feltételek megmintázódása és szerveződése [...], annál hangsúlyozottabb a személy szelektivitása az igénybevételi tényezőkkel szemben.“

A lélektan hatékonyságát vizsgálók közül kitűnik érdekes fogalmazásaival a szenvedélyes kérdező Hans Jürgens Eysenck berlini származású pszichológus, aki az emigráció éveit után Londonban telepedett meg. Egész életében azért küzdött, hogy a tudomány eredményeit az értelmi és erkölcsi nehézségekkel vívódó emberek szolgálatába állítsa. Egyéni sorsok tanulságai és társadalmi tapasztalatok valóságos drámai kiáltással sűrűsödnek abban az összefoglaló művében, mely 1972-ben Londonban *Psychology is about People* címmel jelent meg. A könyv egy évvel később *Die Experimentier-Gesellschaft* címmel németül is megjelent. Ebből idézzük a következőket: „A tudomány az értelem kifejeződése annak legmagasabb formájában, ezért egyetlen reményünk a túlélésre a tudomány. [...] Több és jobb tudományra van szükségünk, mindenekelőtt olyan tudományra, amely a legsürgősebb és legközvetlenebb problémáinkra vonatkozik. [...] A természet által elének tárt feladatok legnagyobb részét megoldottuk. Maradtak azok a problémák, amelyek bennünk vannak, és csak az ember tanulmányozása vezethet megoldásukhoz.“ (16.)

Valóban, a társadalom önmagával kísérletezik, és senkinek sem lehet közömbös az eredmény. Hans Jürgen Eysenck professzor egy másik könyve, az *Ellenőrizük képességeinket* 1972-ben orosz nyelven is megjelent. A Szovjetunióban a kiemelkedően tehetséges gyermekek nevelését igen fontos államérdeknek tekintik, akárcsak az USA-ban vagy Franciaországban. Intézkedésekről és vitákról tudunk. Annyi bizonyos, hogy minél bonyolultabb egy képződmény, annál nehezebben ellenőrizhető minden beavatkozás hatása.

Már századunk húszas éveiben megszületett egy zseniális gondolat: az objektíve értékelhető teszteknek és a tanulásban oly fontos visszacsatolás jelenségének összekapcsolása, melynek alapján Siedney L. Pressey megalkotta a maga tanuló-gépét. A gondolatot mégis csak évtizedek múlva, egy küzdőképesebb egyéniség, Burrhus F. Skinner vitte diadalra új változatban. Nálunk is az ő nevéhez kapcsolódik a programozott automatikus oktatás. Ebbe az újabb vitafergetegbe se kapcsolódjunk bele — úgysem röpke cikkek döntik el a sorsát, inkább sodortassuk magunkat tovább a nagy pedagógiai áramlattal, mely a tudás, majd az intelligencia felé forduló divathullámok után a kreativitást állítja az érdeklődés középpontjába.

A kérdés irodalma a hatvanas években ennek megfelelően felduzzadt, s nálunk is több kutató foglalkozik vele. Folyóiratunkban is beszámoltunk már például Zörgő Benjámin és Alexandru Roșca munkásságáról (*Korunk*, 1973. 11.), de hivatkozhatnánk Roth Endre cikkeire vagy a Politikai Könyvkiadó kiadásában megjelent kis könyvére: *A sokdimenziós ember* (1975).

Mindenekelőtt szögezzük le, hogy az intelligencia nem független a tudástól, az elraktározott ismeretanyagtól, csak éppen a hangsúly a felhasználáson, az új helyzetekhez való alkalmazkodáson van. A kreativitás pedig olyan tulajdonság-együttes, mely az előzőktől nem független, sőt mintegy azok felhasználásával fordul az új, a még megoldatlan és az eddigi tapasztalatok alapján megoldhatatlannak látszó feladatok felé. Az emberi elme mintegy kíváncsi feszültséggel próbál valami újat alkotni, amihez azonban felhasználja mind a tudását, mind azok alkalmazására való képességeit. Köztudott, hogy Keppler Tycho Brahe rengeteg mérési eredményének felhasználásával alkotta meg a maga égi mechanikáját, de nem volt elég ismernie mindazt a tudásanyagot, amit elődjei felhalmoztak: az új összefüggések megragadása mégiscsak az ő alkotói érdeme.

Az ürrepülésben is az évezredek tudásának és tapasztalatainak felhasználásával valósította meg az ember évezredek álmait, de merőben újszerűen. Ikarosz mítosza és Leonardo da Vinci „szárnypróbálgatásai” helyett egészen új elvet, a rakéta elvét alkalmazták, ami önmagában ugyan megint a visszahatás régi elvén nyugszik, mégis merőben új ebben az összefüggésben. A kreatív ember nem a semmiből teremt újat, hanem éppen a régi elemek közt hoz létre új kapcsolatot. Talán ezen az újszerű kapcsolatteremtésen van a hangsúly, no de most se menjünk bele a fogalom pontos meghatározásába. Ez lélektani és pedagógiai szaklapok feladata. Vitatják is eleget.

Igen jó összefoglaló könyvet írt róla Erika Landau *A kreativitás pszichológiája* címmel, mely magyar fordításban 1976-ban jelent meg a Tankönyvkiadónál Budapesten. Ez az összefoglaló kis mű mintegy 20 lapon sorolja fel a kérdés kiemelkedő irodalmát, s a több száz értekezés zöme az utolsó két évtizedben kelt. Ez a tény önmagában is beszédesen vall az érdeklődés irányulásáról. Erika Landau kitűnő könyve sok, még le nem zárt kísérletet, összevetést, kutatást ismertet. Észrevételei gyakorlati hasznosíthatóságával tarthat igényt a közérdeklődésre.

— Miközben bíráljuk gyermekeink (és még inkább a mások gyermekeinek) viselkedését, nem árt arra gondolni, hogy a kreativitás mindig bizonyos nonkonformizmussal párosul.

— Bár kétségtelen, hogy a tudás és az intelligencia összefügg a kreativitással, ez az összefüggés nem olyan egyszerű. A kreativitásban kiváló gyermekek pl. intelligensek is, de a legintelligensebb gyermekek között kevesebb a kreatív. A kizárólag intelligenciatesztekkel való szűrés alapján éppen a kreatív gyermekek nagy százaléka maradna ki. A kreativitáshoz *nem elég* az intelligencia, sőt néha az intelligenciára való túlzott törekvés az alkotóképesség bizonyos lefaragásához vezet.

— A kreativitás is elcsökevényesedhet, ha nem jut elég szerencsés környezet-hatáshoz. Néha éppen a kész nevelési ideálok kötik gúzsba!

— Jó körülmények közt a kreativitás nevelhető, kifejleszhető, sőt átnevelhető. Az adottságok kifejlesztése nem könnyű, mert a kreatív erőket éppen az egyéni, a különleges, a sajátos hangsúlyozása táplálja, s ez nehezen egyeztethető össze a fegyelemmel, amire viszont szintén szükség van. Mintha önmagában záródna a kör: alkotó embert csak alkotó módon lehet nevelni.

— Magunkból kell előbb a szokványostól eltérő nevelőt kinevelnünk, hogy gyermekeink alkotóképességét kifejleszthessük. Ez egy kicsit mindig így van a

lelki tevékenységekkel. Önmagukat ingerlő körökben forog minden érdeklődésünk, s éppen azzal tudunk csak előrelépni, ha reverberációs köreink felhangoltsága elég magas ahhoz, hogy egy távolabbi körrel hirtelen kapcsolatot tudjunk teremteni. Önmagunk nevelése tehát elsődrendű, de befejezetlennek tekintett feladatunk, hogy a magunk lelki feszültségét bizalommal tudjuk átadni az egyetlen önmagunkon túlmutató alkotásunknak, gyermekünknek. Éppen abban segíteni őt, hogy minket túlhaladjon.

E nehéz feladatokhoz szűr ki Erika Landau néhány olyan jótanácsot az általa ismertetett sokféle próbálkozásból, melyek pedagógiai optimizmusunkat erősítetik.

— Könnyebben érünk el eredményt, ha a nehezen nevelhető gyermek nevelési feladatát figyelmen kívül hagyjuk. Néha éppen a nehezen nevelhető gyermekek közül kerülnek ki a legjobb alkotók.

— Elismeréssel több segítséget nyújtunk a gyermeknek, hogy szabadságát jól használja fel.

— Ügyeljünk, hogy a rendre törekvő otthon ne vegye körül túl sok kész renddel a próbálkozni vágyó gyermeket.

— A szabadon művészkedő gyermek általában más téren is kreatívabbá válik. A kreativitás ugyanis átvihető egyik területről a másikra, s léven, hogy a művészkedésben könnyebben érvényesül a hajlékonyság és az új iránti érzékenység, így a művészi alkotás terén szerzett biztonság jó hatással van a gyermek fejlődésére.

— Az elismerés ne váljék a siker hajszolásává. A mindenáron jó jegyekre vadászó szülők sok gátlást nevelnek gyermekükbe.

— A megszokottól való eltérést ne tévesszük össze az abnormitással. Ne kös-sük meg gyermekünk fejlődését a mások elvárásához való túlzott alkalmazkodással.

— Biztossítsunk teret a gyermek játékoságának, s amennyire lehet, ne állítsuk szembe a munkát a játékkal.

— A kreativitás nevelése sosem záródik le — felnőttkorban is van remény az átnevelődésre. Ezt a folytonos fejlődést nagyban elősegítik a csoporthatások.

A társadalmi klíma természetesen elsősorban a gyermek számára döntő tényező, de sok, ifjúkorban szerzett kártékony gátlást segít később is kiküszöbölni a közvetlen társas hatás. Gondoljunk csak a nagy történelmi ikerpárok egymást erősítő hatására, akár Marx és Engels, akár Bartók és Kodály vagy Marie és Pierre Curie esetében. Az irodalomból jól ismert példa Ady és a Holnaposok, majd a Nyugat a maga közösségére való kibontó hatásával. De hivatkozhatunk egy egészen közeli példára is: a Gaál Gábor-kör hatására gondolok a mai erdélyi magyar írók egyes korosztályai életében.

Végül még egyetlen megjegyzés. Nemcsak az az alkotó ember, aki nagy felfedezésekkel írja be magát a fejlődés történetébe. Minden alkotó élet, a leghétköznapibb is, bekapcsolódhat az emberiség hatalmas erőfeszítésébe. Elsősorban azzal, hogy folytonos öngerjesztő igényességével egészséges társadalmi légkört teremt maga körül minden jóra való próbálkozáshoz, másodsorban azzal, hogy örök nyugalansággal továbbblendíti önmagát az egyszerű elégedetlenkedés, lázadás fojtó állapotából. Sosem késő és sosem kárba vesztett semmilyen igyekezet, amellyel magunkat meghaladva másokon keresztül próbáljuk elősegíteni az annyira áhított társadalmi továbblépést.

Váróné Tomori Viola

Egy időszerű nyelvi kérdésről

Ósi törekvése az embernek megtanulni mások nyelvét, azért is, hogy ne csak népe, de más nemzetek szellemi vívmányait is élvezhesse. Sajnos, erre viszonylag keveseknek volt lehetőségük, s akinek volt is rá alkalm, a több ezer nyelv, nyelvjárás közül rendszerint azt „választotta“, melyet korának történelmi-társadalmi viszonyai „felkínáltak“ neki.

A közlekedési és tömegtájékoztató eszközök fejlődése, a didaktikai felsze-

relések korszerűsödése jótékony hatással van ugyan a nyelvtanulásra, a dilemma azonban nem szűnt meg. Elsősorban a nemzetek közötti kapcsolatok terén sürgető a megoldás. Köztudomásúan egyes nagyhatalmak, abból kiindulva, hogy aki nyelvi téren győzedelmeskedik, az a politikában is nagy előnyre tesz szert, igyekeznek nyelvüket — nagy anyagi áldozatok árán is — ráerőszakolni az érdekkörükben élő népekre. A volt gyar-

mati országok népei tanúsíthatják leginkább, hogy a gyarmattartó ország nyelve mennyire akadályozta nemzeti nyelvük, kultúrájuk fejlődését és sok esetben létét is. Az Amerikai Egyesült Államok az utóbbi tíz évben 340%-kal növelte szellemi termékeinek exportját, eközben ipari kivitele csupán 60%-kal emelkedett. Persze, nemcsak Amerikának vannak ilyen irányú törekvései.

Az első világháborúig a becsvágó francia tört világalumni helyzetre, jelenleg az amerikai angol részéről tapasztalható hasonló. Akadnak olyanok, akik ez utóbbit jósolják a jövő nemzetközi nyelvének, de ezt nemcsak világhírű nyelvészek¹, hanem az eddigi történelmi tapasztalatok is megkérdőjelezik.

Az ellenérvek közül néhány:

— Hosszas tanulással is viszonylag nehezen sajátítható el, s a kölcsönös megértés a más-más kultúrákban nevelkedtek között (ha az angol eltérő dialektusait beszélik) egyáltalán nem zökkenőmentes.²

— Ha az angol nyelvi elnyomás alatt elsenyedne valamely nép, nemzet saját nyelve, az pótolhatatlan veszteség lenne.³

— A függetlenségükre, önállóságukra, szuverenitásukra törekvő, anyanyelvük tisztasága és megmaradása fölött örökös népek nem részesítik előnyben sem az angol, sem más nemzet nyelvét, már csak azért sem, mert ezzel — akarva-akaratlan — az illető ország politikai, hatalmi törekvéseit támogatnák.

— A népek teljes egyenjogúságának fogalma magában foglalja a nyelvi kiváltságok tagadását is.⁴

Az érveket, persze, tovább sorolhatnók. Az ENSZ-ben és más nemzetközi szervezetekben, a gazdasági és politikai élet minden területén egyre több nyelvközösség, nemzet kéri nyelvének egyenjogú használatát. A francia, angol, kínai, orosz, spanyol, arab mellett előreláthatóan a német, japán, portugál is a nemzetközi fórumok munkanyelve lesz a közeljövőben. Ez — az egyenlőség jogán — természetes is lenne, de mi történjék a többi országgal, amely gazdasági okokból kifolyólag nem tudja „megvásárolni” az egyenjogúságot?

Csak az európai biztonsági konferencia költségei havi 1,6 millió márkába kerültek; ennek 60%-át (!) a hetven tolmácsra és fordítóra költötték. Az ENSZ-ben csupán egyórás angol beszéd hét-nyelvű fordításának elkészítéséhez 150 ember 600 munkaórája szükséges. Egy fordító-tolmács napi 50-80 angol font sterling tiszteletdíjat igényel. Mindez a nemzetközi szervezetek és a tagállamok költségvetésének tekintélyes hányadát emészti föl.

A fenti tényeket is figyelembe véve lehetetlen, hogy egyetlen nemzeti nyelvet fogadjanak el a nemzetközi kapcsolatok nyelveként. Ezért volna szükség egy bárki által elsajátítható *semleges közvetítő nyelvre*, amely nemcsak a „kiváltságosoké” (nyelvészeké, diplomataké), hanem a világ népeie, fajra, nyelvre vagy iskolai felkészültségre való tekintet nélkül. Ennek a szerepnek a betöltésére eddig az eszperantó bizonyult a legalkalmasabbnak.⁵

Az UNESCO 1954. évi montevideói közgyűlésének határozata „tudomásul veszi az eszperantó révén a nemzetközi szellemi kapcsolatok és a világ népeinek egymáshoz való közeledése terén elért eredményeket;

— *elisméri, hogy ezek az eredmények megfelelnek az UNESCO céljainak és eszméinek*”.

De tekintésük át röviden a több mint kilencvenéves nyelv történetét.

1887 nyarán jelent meg Varsóban a *Lingvo Internacia*, L. L. Zamenhof lengyel orvos tizenöt évi nyelvészeti kutatómunkájának eredménye, lerakva ezzel az eszperantó nemzetközi nyelv alapjait.

Zamenhof az új nyelv szókincsét jórészt nemzetközileg ismert szavakból állította össze, és maga szerkesztett hozzá logikus, könnyen megtanulható nyelvtant. Könyvét rövid időn belül számos nemzeti nyelven is kiadták, és elterjedt az egész világon. Az első tizenöt évben az eszperantó mint frott nyelv vált ismertté. A világirodalom klasszikusainak főbb művei, kis és nagy nemzetek szépirodalmi antológiái, tudományos munkák, mozgalmi és szakfolyóiratok, majd tankönyvek és szótárak jelentek meg nagy példányszámban. A következő tíz esztendőben százszázalékosan juttatták el a nyelvet (munkások, földművesek, tisztviselők, tudósok) Franciaországban, Angliában, Németországban, Japánban, de Bulgáriában, Romániában, Izlandon is. Országos és nemzetközi eszperantista szövetségek jöttek létre. A szakmai szervezetek orvosokat, nyelvészeket, vasutasokat és más foglalkozási ágakban dolgozókat tömörítettek. 17 ország elemi és középiskoláiban tanítani kezdték az eszperantó nyelvet.

A Népszövetség, 11 ország — közöttük Románia — képviselőinek javaslatára, napirendre tűzte az eszperantó általános kötelező iskolai oktatásának kérdését, és azt, hogy a hírközlésben az eszperantó a nemzeti nyelvekkel egyenrangúként használhassák. Az első kérdést néhány ország oktatásügyi miniszterének nyomására ideiglenesen levették a napirendről, mivel szerintük „az eszperantó a kommunisták nyelve, és vesztélyeztetné a már nemzetközivé vált

francia nyelv addig betöltött szerepét.⁶ A második javaslatot, az eszperantó hivatalos használatát a távközlésben (rádió, posta, távirda) és a Nemzetközi Munkaügyi Irodában, a tagállamok képviselői elfogadták.

A népszövetségbeli viták után az új nyelv iránti érdeklődés nemcsak a tudományos körökben, hanem a munkásmozgalom belül is egyre inkább nőtt. Ez idő tájtól (1920 után) jelennek meg eszperantóul Marx, Engels, Lenin művei, s lát napvilágot számos szakszótár, szépirodalmi és tudományos munka.

A fasizmus térhódítása, majd a második világháború kitörése érezhetően visszavetette az eszperantó mozgalom ügyét. Mindezek ellenére, a „mesterséges nyelv” élő nyelvvé vált. Ma több millióan beszélik, nemzeti nyelvekkel vetekedő eredeti és fordításirodalma van a tudomány minden területén. Számos szépirodalmi művet és szakkönyvet eszperantó eredetiből fordítottak le nemzeti nyelvekre, például angolra, franciára, japánra, kínaira.

Egyetemeken, kutatóintézetekben folyik eszperantológiai kutatómunka, köztük a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Nyelvtudományi Intézetében, az Amerikai Egyesült Államokban, az NSZK-ban. A közelmúltban dolgozták ki az első, eszperantóra épülő programnyelvet, a *Progreso*/1-et és egy szakszótárt, amelyben a vállalatirányítási számítógép-alkalmazás minden lényeges kifejezése megtalálható.

Mint minden nemzeti nyelvnek, úgy a nemzetközi nyelvnek is létezik egy hivatalos szerve, nevezetesen az Eszperantó Akadémia, mely a nyelv tisztaságának őre és továbbfejlesztésének irányítója.

Az eszperantó iskolai oktatása kedvezően befolyásolja a más idegen nyelvek tanulását is. Az első év végén a gyermek már könnyedén használja a nyelvet a hétköznapi beszéd szintjén, a második év végén pedig már magasabb szinten is. Ez a tény megsokszorozza a kevésbé tehetségesek esélyeit is más nyelvek tanulását illetően.⁷

Nyolcvanhat ország eszperantó mozgalmának irányítója az UNESCO társ-szervezete: az Eszperantó Világszövetség (Universala Esperanto-Asocio). Tagjai országos és nemzetközi szakmai szövetségekbe tömörülnek. Ezek mozgalmi és szakfolyóiratokat adnak ki, évi kongresszusokat, nyári egyetemeket szerveznek világhírű tudósok közreműködésével.

1973-ban Moszkvában a Béke Világtanács küldöttei (élükön Romesh Chandrával) és a Világbéke Eszperantó Mozgalom vezetői (élükön a bolgár Nikola Alekszievvel) egyezményt írtak alá arról, hogy a jövőben az eszperantó nyelvet fo-

zozottabb mértékben fogják használni a békemozgalomban.

Az ez évi, 62. Eszperantó Világkongresszust Izlandon, a jövő évit Bulgáriában rendezik meg 3000—4000 képviselő részvételével. Ezek a kongresszusok *nyilván különböznek a más nemzetközi rendezvényektől, hogy itt fordítóberendezésekre és tolmácsokra nincs szükség.*

Hazánkban legelőször 1897-ben, nyolcvan évvel ezelőtt, Szentkatolnai Bálint Gábor szervezett eszperantó nyelvtanfolyamot a kolozsvári egyetemen. Ugyancsak itt jelent meg Barabás Ábel *Eszperantó világnyelv* című tankönyve. Számos kiemelkedő személyiség: Tiberiu Morariu, Cseh Andor, Sigismund Prager, Csapó Gyula és mások a romániai kultúra tolmácsolóiként váltak ismertté az egész világon. Állami bábszínházaink együttese román és más szerzők műveit eszperantó nyelven is tolmácsolják külföldön. A kolozsváriak mint többször díjazottak 1977-ben díszvendégként vettek részt Zágrábban a X. Nemzetközi Eszperantó Bábfesztiválon.

Jelenleg számos város népi egyetemén, művelődési házak, munkásklubok idegennyelv-tanfolyamain (Bukarest, Kolozsvár-Napoca, Brassó stb.), ezenkívül magánúton tanulják a világ legkönnyebben elsajátítható nyelvét: az eszperantót, „amely idegen nyelv, de nem idegené — más nyelv, mint a miénk, de nem mások nyelve: mindannyiunké. [...] Nem harcol nyelvek ellen, nem akar beolvastani, megváltoztatni, elsöpörni, megsemmisíteni, elhallgattatni egyetlen élő nyelvet sem. Létezni akar, anélkül, hogy más létezését tagadná.”⁸

Zágoni Jenő

JEGYZETEK

1. W. E. Collinson (angol), B. Collinder (svéd), Mario Pei (amerikai), E. A. Bokarev (szovjet), Bárczi Géza (magyar), V. I. Georgiev (bolgár) stb.
2. William Auld angol költő és műfordító.
3. Bárczi Géza: *Válthatik-e nemzeti nyelv az egész világ közvetítő nyelvét?* Világ és nyelv, 1976. 1: 9.
4. V. I. Lenin *Művei* 25. Bp., 1970. 147.
5. Így vélekedett többek között Jaurès, Barbusse, Gorkij, Romain Rolland, Einstein, de így vélekedik ma M. I. Iszajev, R. E. Wood, G. Waringhien, Balázs János és mások.
6. Edmond Privat: *Historio de la lingvo Esperanto* II. Lipcse, 1927. 142.
7. Claude Piron: „*Educateur*”, 1976. szeptember 27.
8. Karinthy Frigyes: *Széljegyzetek az eszperantókongresszushoz*. Temesvári Hírlap, 1929. augusztus 25.

Új arcú stilisztika

Bármennyire paradoxonnak is tűnik, a tudományok szakosodása ma valamilyen magasabb szintű integrálódás eredménye: az új szaktudomány egyike lesz az egymással valamiképpen kapcsolatba lépő tudományágak $n+1$ kombinációs lehetőségének, és mint ilyen, a tudományköziség (interdiszciplináris jelleg) jellemzi.

Ez a tömbösödési folyamat játszódik le a mai stilisztikában is. A tudományok egzaktság kedvéért segéd-résztudományként kezeli a modern nyelvészet különböző ágait, a kibernetikát és az információelméletet, az általános szemiotikát, a műfajelméletet és a poétikát, igényli a lélektan és a geneológia eredményeit. A teljesség igényét követve a műalkotás nyelvi-formai-jelentésbeli vetületének minden vonatkozását vizsgálja. A stilisztikának erről a kétértelmű látványos fejlődéséről számol be Szabó Zoltán könyve*.

A mai stilisztika kétségtelenül új arcú stilisztika.

Ha válaszolni akarunk arra a kérdésre, hogy hol és mikor jelentkezett az újítás igénye, szerteágazó vizsgálatot kellene folytatnunk, amelynek során az is tisztázásra szorulna, hogy a hagyományos stilisztikán belül vagy azon kívül, a stilisztika tárgyában következtek be azok a változások, amelyek magukkal hozták, sőt igényelték az újszerűséget.

A tudományágon belül a minőségi robbanás a stilisztika segéd-(rész)tudományában, a nyelvészetben következett be. A modern nyelvészet újraértelmezte, átrendezte a nyelvről vallott felfogását, ennek következtében megváltozott a stilisztikának a nyelvhez mint az irodalom anyagához való viszonya. A nyelvi jel funkcióinak (köztük a stilisztika szakterületére tartozó költői funkcióknak) és jelentésének újszerű értelmezése más megvilágításba helyezi a vizsgálódás tárgyát is. Előtérbe kerül a költői *üzenetnek* a leírása és a *szövegnek* mint *üzenet hordozó/tartalmazó közegnek* a kutatása. A stílus fogalmába egyre inkább beleértik a műalkotás *jelentésének* egy részét is.

A jelentésvizsgálat nemcsak a szemantika széles körű fejlődésének köszönhetően került előtérbe az irodalmi műalkotás vizsgálatában. Ez a fajta igény együtt alakult az ún. modern műalkotások stílusával. A leíró stilisztika tár-

gya, az irodalmi művek stílusa (ezen akár a kifejtés technikáját, akár egyéni kifejezési módot, akár általános rendezési elvet értünk, a vizsgálódás szempontjából most nem lényeges, hogy melyik oldalról közelítünk) a XX. század elejére (de visszább is mehetünk) gyökeresen megváltozott. Az avantgarde például olyan irodalmi műveket hozott létre, amelyeket a hagyományos stilisztikával nem lehetett megközelíteni. Ismerjük jól a Dada híres versíró tanácsát, amely szerint a szavakat egy kalapból kell kihúzni, és esetleges sorrendben egymás mellé írni őket. Ez a módszer önmagáért érdemel figyelmet: az elemek kombinálhatóságát hangsúlyozta jóval a kibernetika és a matematikai nyelvészet jelentéskutatásai előtt. A mai stilisztika az információelmélet segítségével közelít, és azt mondja, hogy a dadaizmus és a lettrizmus nem tett mást, mint a szavakat a legnagyobb szelekció szerint válogatta ki és a leghosszabb kombinációs tengely mentén helyezte el, így köztük a legnagyobb szemantikai távolság jött létre. Ez a legnagyobb szemantikai távolság lesz az elemzés tárgya.

Vagy tekintsük napjaink költészetét, a „modern” költészetet. A metaforák és a metonímiák merészsége, a szavak szokatlan és mehökkentő társítása csökkenti a költői szervezethez tartozó elemek, versornak, rímnek, ritmusnak stb. a jelentőségét, és olyan magasabb entrópiákat hoz létre, amelyek a hagyományos stilisztika módszereivel elsikkadnának.

A stilisztika tárgyában, a stílusban és a módszereiben bekövetkezett módosulással egyidőben megváltozott a műről való gondolkodás módja is. Nemcsak a miért szép, hanem a *hogyan szép* is érdeklő a kutatót, az olvasót. Ma már nem lehet tudomásul nem venni, hogy az ihletett interpretátor, a műalkotásról szépen, de rendszerint mellébeszélő, „mellette szárnyaló” impresszionistikus elemzési mód helyét a józan, mérésekre támaszkodó, funkciókat vizsgáló, értő és objektív elemzési tevékenység veszi át, amely tudományos apparátussal működik. Ennek a kézikönyv Szabó Zoltán új kötete, mely a fent érintett módszerbeli és tartalmi újszerűséget összegezi a címben jelzett és következetesen végigvitt szempont alapján. Sokat vitatott, de még meg nem döntött, akarva-akaratlanul is elfogadott tudományos hiedelem, hogy a stilisztika történetének mai szakaszában az irodalmi műalkotás elem-

* Szabó Zoltán: A mai stilisztika nyelvelméleti alapjai. Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár-Napoca, 1977.

zésében hatékonyságuk miatt előnyben részesülnek a nyelvészet módszerei. Ezért ma az irodalom sajátos szubsztanciáját, a művészi szerepet voltaképpen nyelvészeti módszerekkel kutatják. De éppen Szabó Zoltán kötete bizonyítja, hogy a modern stilsztika olyan tudományos keretet igyekszik megteremteni, amely a legjellemzőbb összefüggéseket, a legálta-

lánosabb fejlődésvonalakat tartalmazza, és ezen belül a rész tudományok eredményeinek esetleges módosulásai is elhelyezhetők.

Remélhetőleg a könyv „használata” kedvezően befolyásolja az irodalmi alkotásokkal kapcsolatba kerülő szakemberek és műtört olvasók stilsztikai gondolkodását is.

Murvai Olga

KÖNYVRŐL KÖNYVRE

N. F. ELIASZBERG: GY. SZABÓ BÉLA

Cirillbetűkkel írva kissé furcsának tűnik az ismerős név, különösen a Gy. át-
változása (Гн): így írják az oroszok a francia Guy nevet. De a művész kiletét cím nélkül is elárulja maga a könyvecske címlapja: az 1966-ban festett *Belga halászkok* egy részletére nyomtatták rá arany betűkkel Gy. Szabó Béla nevét.

A moszkvai képzőművészeti kiadó *A világ haladó művészei* sorozatában mutatja be hazánkfia munkásságát, életútját. Jelentőségét kiemeli az a tény, hogy megjelenéséig, tehát 1977 végéig országoként egy-két művész kapott helyet e sorozatban. Nora Jefimova Eliaszberg műkritikus az 1936. évi önarcképen kívül 29 reprodukció tükrében mutatja be Gy. Szabó Béla életművét, párhuzamosan a művész életrajzával. Nevét a Szovjetunióban már rég ismerik. 1958-ban a szocialista országok moszkvai képzőművészeti kiállításán hat fametszettel szerepelt, amelyek eredetiségükkel, tökéletes kivitelezésükkel mindjárt a művészre terelték a látogatók, műértők figyelmét. 1959-ben már egyéni kiállítása nyílt az A. Sz. Puskin Múzeum termében.

„A kiállításon — számol be róla a kritikus — közel százharminc fametszetét mutatta be. Úgy tűnik, a xilográfia ilyen bősége a kiállítást egyhangúvá tehetné, de nem így történt, mivel a művész igazi virtuóznak bizonyult az általa választott nehéz technikában. Gy. Szabó a kiállításon nemcsak mint a metszet technikáját nagyszerűen gyakorló grafikus mutatkozott be, hanem mint mélyen gondolkodó művész is, akinek munkáiban az alakok finom értékelésével találkozunk; megérzi a szépséget és a költészetet a természet jelentéktelen zugaiban is, s az embert az élővilághoz való humánus viszonyulás hordozójává teszi.”

Grafikusunk életútját N. F. Eliaszberg egészen szokatlanul minősíti, utalva arra, hogy Gy. Szabó Béla gépészmérnök, dolgozott gyárban, tanított fizikát és matematikát, mielőtt a képzőművészetben felismerte volna hivatását.

Habár életrajzi adatai közismertek számunkra, nem érdekelten megtudni, mit értékelnek benne a külföldiek, különösen az igényesnek mondható szovjet kritikusok.

A kritikus röviden megemlíti az 1934. évi hazai s az ezt követő külföldi kiállításait, „barangolásait”, majd rátér Gy. Szabó Béla műveinek elemzésére, hangsúlyozva azok demokratikus jellegét. Már első munkáiban megmutatkozik szerete az egyszerű ember iránt, a munka tisztelete, a nyomor elfitélése, a társadalmi igazságtalanság elleni harca, küzdölme a tiszta ideálért. Mesterien illusztrálta Ernst Toller regényét, a *Fecskék könyvét* 1934-ben; egy évvel később a *Liber miserorumban* (Szegények könyve) kifejezte együttérzését a szegények iránt, abban az időben, amikor a képzőművészek jelentős része nem tartotta feladatának, hogy műveinek ideológiai tartalma legyen. „Művészetének demokratikus irányzata révén a mestert a harmincas évek romániai intelligenciája leghaladóbb részéhez soroljuk” — írja N. F. Eliaszberg. Részletesen elemzi Gy. Szabó Béla legismertebb munkáit, és megállapítja: „A tájképben Gy. Szabó Béla magas mesteri szintre jutott

el, függetlenül attól, hogy mit ábrázol. Kihaszználva a fény és árnyék kontrasztjait, meglepő hatásokat ér el."

A műkritikus kiemeli a képek változatosságát: függetlenül a tájképek nagy számától — nincsenek ismétlődések, majd így folytatja: „Pasztelljeiben mindenkéltől vonzó a színek csodálatos érzékelése, amely távolról sem jellemző olyan művészekre, akik főként a fekete-fehér fametszet technikájával dolgoznak."

A művész tehetségének sokoldalúságát bizonyítják a portrék, önarcképek is. A műkritikus részletesen ismerteti a portrék közül a *Petőfit* (1949), az önarcképek közül pedig kiemeli háromat: *TU-104-en' utazom, Önarckép tibeti sapkában, Moszkvai emlék*. Az utóbbiról így ír: „... a művész alakja világosan kirajzolódik a sötét bástyák hátterén. Úgy tűnik, mintha a néző a mester mellett állna, és az ő szemével látná a Hörös tér panorámáját, a művésszel együtt érezni a csillogó téli nap szépségét."

N. F. Eliasberg nagyra értékeli a *Divina Commedia* illusztrációit, és különösen Dante ábrázolását mint a művész tehetségének példáját. Gy. Szabó Bélának több mint 250 műve található a Szovjetunió múzeumaiban. Ahhoz, hogy munkásságát az egész világ megismerje, e könyvecske is hozzájárul — 25 000 példányban adták ki. (*Izobrazityel'noje Iszkusstvo. Moszkva, 1977.*)

V. J.

P. A. SAMUELSON: KÖZGAZDASÁGTAN

Paul Anthony Samuelson 1915-ben született Garyban, Indiana államban. Első tudományos fokozatát a Harvard Egyetemen szerezte meg. 1940 óta tanít közgazdaságtant, 1947 óta a közgazdaságtan professzora. Számos társadalmi és pénzügyi, szakmai szervezetben működik tanácsadóként. Tagja volt Kennedy elnök gazdasági tanácsadó bizottságának. Több nemzetközi tudományos szervezetnek is tagja, köztük a Nemzetközi Közgazdasági Társaságnak, amelynek 1965 és 1968 között elnöke volt. 1970-ben elnyerte a közgazdasági Nobel-díjat. Legfontosabb művei közt is első helyen áll az *Economics* (Közgazdaságtan).

A könyv — eredeti célját tekintve — bevezetés a közgazdaságtanba. Tankönyv. Valójában azonban nagyon hasznos kézikönyvként használható: nincs a közgazdaságtannak és a vele rokon területeknek olyan problémája, amellyel ne foglalkozna. Bonyolult technikai apparátus nélkül, de azért a probléma lényegét átfogóan tárgyalja a kérdéseket; az olvasó technikai előképzettség hiányában is megértheti. A mű másik előnye, hogy rendkívül bő és konkrét ismeretanyagot szolgáltat a mai tőkés gazdaságról, elsősorban az Egyesült Államok gazdasági életéről. Először olvashatunk magyar nyelven ilyen részletesen a mai tőkés monetáris rendszerről, a nemzetközi pénzügyi rendszerről, beleértve ezek konkrét intézményrendszerét is. Ez nélkülözhetetlen alapot nyújt a tőkés világban napjainkban végbemenő folyamatok megismeréséhez és elemzéséhez.

Samuelson világnézete, társadalomszemlélete távol áll a marxizmustól, de érezhető rajta a marxizmus hatása. Rámutat arra, hogy a marxizmus olyan eszmérendszer, amelyet „a világ népességének fele fontosnak tart” (52.), „igaznak fogad el” (57.).

Felismeri, hogy ma nem létezhet olyan közgazdaságtan, amely figyelmen kívül hagyja a marxizmust. Ugyanakkor pragmatikus szemlélete távol áll minden filozófiai megközelítéstől. Nem szereti a bölcséleti problémákat, gyakran jelentés-tani (szemantikai) vitáknak tekint a közgazdasági irányzatok közötti elvi-eszmei, ideológiai ellentéteket. Így például a marxi kizsákmányoláselméletet a jövedelemelosztásról vallott etikai nézetnek tartja.

A könyv tárgya a Keynes utáni (post-keynesian) modern közgazdaságtan, vagyis Keynes tételeinek és a neoklasszikus elméletnek a szintézise, amely a szerző szerint a modern polgári közgazdaságtan uralkodó irányzata. Az elméleti anyagot Samuelson két nagy részre bontja. Az ár- és a jövedelemelosztás elmélete mikro-ökonomiai alapon épül fel, a neoklasszikus hagyományokra támaszkodva. E problémakör szorosan kapcsolódik a foglalkoztatás és a nemzeti jövedelem szintjének meghatározásához. Ha a gazdaságpolitika biztosítja az egyensúlyt és a magas szintű foglalkoztatottságot, akkor mikro-ökonomiai szinten is érvényesülhetnek a klasszikus optimalizációs elvek. Az össztermelés, összfoglalkoztatás Keynes után felépülő elmélete az állam gazdaságpolitikája számára kíván támaszt nyújtani avégett, hogy az olyan gazdasági környezetet teremtsen, amelyben az ármechanizmus biztosítja az erőforrások legkedvezőbb kihasználását. A két nagy problémakör összekapcso-

lása az ún. neoklasszikus szintézis, amely a vegyes gazdaság, az állami monopolkapitalizmus terméke. Megvalósításának követelményét még Keynes vetette fel, s Keynes nyomán a polgári közgazdászok — így Samuelson is — megvalósítják a közgazdaságtan két részre bontását.

Részletesen ismertetve az államháztartás-politika és a monetáris politika eszköztárát, Samuelson hangoztatja, hogy a tőkés országok megtanulták, miként lehet a gazdaságpolitika e két válfaja révén az összkereslet, a foglalkoztatás magas szintjét biztosítani. Samuelson ellenzi a hadikiadások révén történő vásárlóerő-telremtést, s a békés célokat szolgáló állami kiadások mellett száll síkra.

Az inflációval foglalkozva Samuelson a mai tőkés gazdaságot sújtó infláció orvoslására azt javasolja, hogy az államháztartás-politikát és a monetáris politikát jövedelempolitikával egészítsék ki. Fel is sorolja a jövedelempolitika főbb eszközeit. Elismeri azonban, hogy ezek az eszközök eddig még eredménytelennek bizonyultak. A tudománynak — hangoztatja — szembe kell néznie az igazsággal, nyilatkoznia kell a tudományos ismeretek korlátairól. Ennek megfelelően Samuelson feltárja, hogy a közgazdaságtudomány ma még nem tart ott, hogy megtalálja az orvosságot a tőkés gazdaság eme súlyos bajára, nem tudja megoldani a problémát: miként lehet fenntartani a foglalkoztatás magas szintjét stabil árszínvonal mellett.

Samuelson könyvében viszonylag sokat foglalkozik a fejletlenség, a szegénység és a diszkrimináció problémáival. „A világ legnagyobb részén nem fehér emberek élnek — írja. — De a fehér kisebbség ellenőrizi a gazdasági hatalom túlnyomó részét, és aránytalanul magas életszínvonalat élvez. A legfejlettebb gazdaságú társadalomban, az Egyesült Államokban [...], aki fekete, [annak] hosszú ideig a jövedelem és a vagyon mérhetően is alacsonyabb szintjével kell beélnie. A gazdasági hátrányokkal együtt jár azoktól a politikai és társadalmi jogoktól való megfosztottság, amelyeket a modern lelkiismeret tovább már nem mellőzhet.“ (984.) Samuelson ezeket a társadalmi kérdéseket nem kapcsolja össze a kapitalizmus alapvető társadalmi problémáival, termelési viszonyaival és hatalmi viszonyaival. Ezért e problémák megoldását is az adott rendszer keretein belül, pragmatikus módon gondolja.

Az 1088 oldalas kötet didaktikailag példamutató felépítésben, hat részben és 42 fejezetben tárgyalja a közgazdaságtant. Minden fejezet végén összefoglaló, a kötet végén pedig 26 oldalas név- és tárgymutató segíti az olvasót. A legnagyobb segítség azonban mégis a könyv rendkívül szemléltető és sokszor nagyon szellemesen szerkesztett csaknem kétszáz ábrája, amelyek jóformán a szöveg nélkül is megértetik a mondanivalót. Az ismertetett kiadás jól példázza, hogy lehet igazán szép könyvet készíteni: a nyomdászat formagazdagságát a tartalom szolgálatába állítani. (*Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1976.*)

P. J.

Moldován Domokos: Szerelmi varázslások (Harmatszédés)